

„KOVA EINA, JI EIS IKI SEIMAS BUS SUŠAUKTAS“: MYKOLO SLEŽEVIČIAUS POŽIŪRIS Į LIETUVOS AUTORITARINĮ VALDYMĄ 1926–1940 M.

DR. MINDAUGAS TAMOŠAITIS

*Lietuvos edukologijos universiteto Istorijos fakultetas
Lithuanian University of Educational Sciences Faculty of History
T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius
El. paštas mindaugas.tamosaitis@leu.lt*

Santrauka

Lietuvoje po 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo įsigalėjo autoritarinis valdymas, kuris truko beveik keturiolika metų. Šiuo laikotarpiu šalies politiniame gyvenime išskirtinę vietą užėmė Prezidentui Antanui Smetonai pavaldi Lietuvių tautininkų sąjunga. Tuo metu opozicinės partijos, tarp jų ir Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga, išgyveno sudėtingus laikus. Straipsnyje aptariamas valstiečių liaudininkų lyderio Mykolo Sleževičiaus požiūris į Lietuvoje 1926–1940 metais įsigalėjusį autoritarizmą, pristatoma jo padėtis pirmaisiais metais po valstybės perversmo, nagrinėjama, kaip politikas vertino to meto šalies vidaus santvarką.

Reikšminiai žodžiai: Mykolas Sleževičius; valstiečiai liaudininkai; autoritarizmas; Antanas Smetona; demokratija; opozicija; Seimas; Konstitucija.

Įvadas

Mykolas Sleževičius – iškili Lietuvos asmenybė, XX a. pirmojoje pusėje daug nusipelnusi lietuvių tautai: XX a. pradžioje jis aktyviai veikė Lietuvos demokratų partijoje, Pirmojo pasaulinio karo metais Rusijoje Petrapilio Seime vienas pirmųjų iškėlė Lietuvos nepriklausomybės idėją, vykstant lietuvių tautos kovoms dėl nepriklausomybės kaip tuometinis Ministras Pirmininkas išleido garsųjį atsišaukimą į Lietuvos savanorius, ragindamas juos stoti į kariuomenę, kritišku šaliai metu keletą kartų ėjo vyriausybės vadovo pareigas, po valstybės perversmo iki pat mirties (1939) išliko autoritarinio valdymo kritiku.

Nepaisant neabejotinų M. Sleževičiaus nuopelnų Lietuvai, jo politinė veikla autoritarizmo laikotarpiu, priešingai nei parlamentarizmo metais¹, išskyrus bendro pobūdžio darbus apie Prezidento A. Smetonos valdymą², Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungą (LVLS) ir Krikščionių demokratų partiją³, jo bendražygių atsimini-

¹ Išsamiais tyrimais laikomi šie istorikų publikuoti darbai: Čepas, R. Ministras pirmininkas Mykolas Sleževičius. *Lietuvos Respublikos Ministrai Pirmininkai (1918–1940)*. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 71–117 (šioje knygoje istorikas kelis puslapius paskyrė M. Sleževičiaus veiklai ir autoritarizmo laikotarpiu (p. 108–114); Kasparavičius, A. Mykolo Sleževičiaus profilis tarpukario Lietuvos užsienio politikoje (1919 04 12–10 06 ir 1926 06 15–12 16). *Lietuvos užsienio reikalų ministrai, 1918–1940*. Kaunas: Šviesa, 1999, p. 197–225; Blažytė-Baužienė, D., Gimžauskas, E., Laurinavičius, Č., Mačiulis, D., Rudis, G., Svarauskas, A., Vaičenonis, J. *Lietuvos istorija*. T. 10, d. 1. *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: „Baltų lankų“ leidyba, 2014.

² Truska, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996; Eidintas, A. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.

³ Neseniai išleistoje šių eilučių autoriaus knygoje apie Kazį Grinių ir jo bendražygius valstiečius liaudininkus, atskleidžiant valstiečių liaudininkų veiklą, keliose vietose aptariami ir M. Sleževičiaus veiksmai autoritarizmo laikotarpiu: Tamošaitis, M. *Kazys Grinius ir jo bendražygiai Lietuvos politiniame gyvenime, 1926–1940: valstiečiai liaudininkai autoritarizmo laikotarpiu*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2014. Epizodiškai M. Sleževičiaus veikla autoritarizmo metais paliesta knygoje apie krikščionis demokratų: Svarauskas, A. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.): politinė galia ir jos ribos*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014.

mus⁴, atskiro dėmesio nesulaukė. Matyt, tam įtakos turėjo tai, jog autoritarizmo laikotarpiu M. Sleževičiaus veikla dėl nuolatinų valdžios suvaržymų nebuvo tokia ryški kaip iki valstybės perversmo (1926 m. pabaigos). Kaip nurodyta išėivijoje išleistoje knygoje apie M. Sleževičių, naujomis Lietuvos valstybės gyvenimo sąlygomis politikoje reikštis jam buvo sunku. Politiko straipsniai retai kada praidavo pro cenzūrą. Dažniausiai jie būdavo taip ištaisomi, kad iš jų nieko nebelikdavo. Viešuose susirinkimuose M. Sleževičiui kalbėti taip pat retai kada būdavo leidžiama. Kiekvienas nukrypimas nuo leistinių tezių galėjo būti policijos atstovo sustabdytas ir susirinkimas nutrauktas. Tad M. Sleževičiaus, kaip valstybininko, esančio opozicijoje, valia ir vieša mintis buvo suvaržyta ir prislopinta⁵.

Kadangi iki šiol M. Sleževičiaus veiksmai autoritarizmo laikotarpiu nesulaukė atskiro istorikų tyrimo, šiuo straipsniu siekiama atskleisti šios asmenybės požiūrį į Lietuvos vidaus santvarką 1926–1940 metais. Šiam tikslui pasiekti nustatyti uždaviniai: 1) išryškinti M. Sleževičiaus padėtį pirmaisiais metais po valstybės perversmo; 2) išanalizuoti M. Sleževičiaus požiūrį į Lietuvoje įsigalėjusį autoritarizmą.

Straipsnio chronologinės ribos apima beveik keturiolikos metų laikotarpį. Pradžia siejama su 1926 m. gruodžio mėn. antrojoje pusėje Lietuvoje įvykusi valstybės perversmu, kai iš valdžios buvo išstumti valstiečiai liaudininkai, socialdemokratai ir tautinės mažumos, į valdžią atėjo Prezidentas Antanas Smetona, o pabaiga – su 1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjungos įvykdyta Lietuvos okupacija, kai A. Smetona buvo priverstas pasitraukti iš valdžios, o tai reiškė ir autoritarizmo pabaigą.

⁴ *Mykolas Sleževičius*: [straipsnių rinkinys] / J. Butėnas, M. Mackevičius, K. Škirpa, A. Valuckas, B. Novickienė, J. Kardelis, A. Novickis, L. Šmulskštys, J. Bildušas, J. Audėnas, J. Mikuckis. Chicago, Ill.: Terra, 1954; Būtėnas, J., Mackevičius, M. *Mykolas Sleževičius: advokatas ir politikas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995.

⁵ *Mykolas Sleževičius*: [straipsnių rinkinys]. Chicago, Ill.: Terra, 1954, p. 166.

Dėl ribotos straipsnio apimties jame nebus atskleistas M. Sleževičiaus požiūris į autoritarinės valdžios užsienio ir tautinių mažumų politiką, politiko veiksmai vienijant opozicines jėgas.

Pasirinktą temą atskleisti padėjo gausūs istorijos šaltiniai, tarp kurių savo verte išsiskiria Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (LMAVB RS) Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos LS fonduose (F. 199) saugomi dokumentai, taip pat svarbi straipsnyje panaudota Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) saugoma medžiaga, iš kurios atskirai reikėtų išskirti Valstybės saugumo departamento (VSD) (F. 378) surinktą medžiagą (saugumo mėnesių apžvalgas ir politinės policijos parengtus biuletenius). Atskleidžiant valstiečių liaudininkų santykius su krikščionimis demokratais ir valdžia pasiremta amžininkų dalyvių, 4-ajame dešimtmetyje artimai bendravusių su M. Sleževičiumi, atsiminimais⁶, to meto spauda, kuri po perversmo žymiai pasikeitė. Apskritai 4-ajame dešimtmetyje valstiečių liaudininkų dienraštis „Lietuvos žinios“ pagrindinį dėmesį skyrė užsienio politikai, Klaipėdos krašte prasidėjusiems neramumams, nacistinės Vokietijos siautėjimui Europoje, o Lietuvos vidaus problemoms palikta mažai vietos, beveik nerandame M. Sleževičiaus ir kitų valstiečių liaudininkų vadų straipsnių ar pasisakymų. Antai 1935 m. kovo 9 d. „Lietuvos žinių“ numeryje po M. Sleževičiaus šaržu, išspausdintu pirmajame puslapyje, parašyti vos keli žodžiai: „Adv. M. Sleževičius, šiandien, kaip civilis ieškovas, kaltina Klaipėdos nacius.“⁷ Nė žodžiu neužsiminta, jog M. Sleževičius tuo metu buvo ir LVLS Centro komiteto pirmininkas. Kiek daugiau žinių apie M. Sleževičių ir valstiečius liaudininkus būdavo pateikiama „Lietuvos žinių“ skyrelyje „Kauno kronika“. Straipsnyje remiamasi to meto spauda, pirmiausia valstiečių liaudininkų laikraščiais („Lietuvos žiniomis“ ir „Lietuvos ūkininku“) ir kitais to meto periodiniais leidiniais. Visa tai padėjo atskleisti M. Sleževičiaus veiklą aptariamam laikotarpiu.

⁶ *Mykolas Sleževičius*: [straipsnių rinkinys]. Chicago, Ill.: Terra, 1954, p. 166.

⁷ *Lietuvos žinios*. 1935, kovo 9, p. 1.

Mykolo Sleževičiaus padėtis pirmaisiais metais po valstybės perversmo

1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmas Lietuvoje sudavė didelį smūgį demokratinei santvarkai. Anot teisininko Mykolo Romerio, tai įvyko „be didelio triukšmo“, „konstitucinė santvarka iš karto savaimė žlugo“⁸. Ją ėmė keisti antidemokratinis valdymas, kurio priekyje atsistoję tautininkų lyderis Antanas Smetona.

Dėl to, kas įvyko, atsakomybė taip pat tenka tuometiniam Prezidentui Kaziui Griniui ir Ministrui Pirmininkui Mykolui Sleževičiui. Visuomenėje pagarsėję kaip dideli demokratai, 1926 m. pabaigoje jie nesiėmė reikiamų priemonių, kad apsaugotų „Seimą ir pačią vyriausybę nuo sąmokslininkų“⁹. Maža to, valstiečių liaudininkų vadovybė, laikydama pasyvios taktikos, prisidėjo prie gruodžio perversmo padarinių legalizavimo¹⁰, o to niekaip negalėjo pateisinti buvę koalicijos partneriai socialdemokratai¹¹. Šiuo atžvilgiu socialdemokratai, kurie legalizavimo vaidinimui nepritarė, buvo nuoseklesni ir pasirodė politikos menui labiau subrendę. „Sutikdami perversminį vyriausybės sąstato pakeitimą legalizuoti, liaudininkai tuo pačiu šį perversmo padarinių sankcionavo, taip sakant, patys savo rankas sutepė perversmu, pritarė

⁸ Remeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 212.

⁹ Skipitis, R. *Nepriklausomą Lietuvą statant: atsiminimai*. Chicago, Ill.: Terra, 1961, p. 410.

¹⁰ Stakeliūnaitė, D. 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo padarinių legalizavimas: Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos vadovybės pozicija. *Istorija*. T. 41 (1999), p. 34–39.

¹¹ 1926 m. gruodžio 30 d. Seimo posėdyje LSDP frakcijos narė Liuda Purėnienė, kreipdamasi į Ministrą Pirmininką Augustiną Voldemarą, pareiškė: „Jeigu jūs jau valdžią esate paėmę, jeigu liaudininkai iš po jūsų kojų pašalino visas kliūtis, kad jūs greičiau atsistotumėt valdžios priešaky, kada per vieną dieną ir Ministerijų Kabinetas atsisakė ir Prezidentas atsisakė ir pagaliau dr. J. Staugaitis buvo priverstas atvažiuoti čia į Seimą ir atidaryti Seimo posėdį, kad duotų jums galimumo išrinkti naują Prezidentą, tai kam po to visos tos represijos?“ (*Seimo stenogramos*: 3-iasis Seimas, 3-ioji sesija, 66-asis posėdis, 1926 m. gruodžio 30 d. Kaunas: Seimo kanceliarija, 1927, p. 27).

sau suduotam smūgiui, patys, taip sakant save išplakė.¹² Galbūt dėl to nereikėtų stebėtis, kad M. Sleževičius po gruodžio 17 d. iš politikos visai pasitraukė. Vykstant perversmui M. Sleževičius sirgo, paskui išvyko gydytis į užsienį ir, nors buvo parlamentaras, į III Seimą taip ir nesugrįžo. Praėjus daugiau nei savaitei nuo perversmo, gruodžio 25 d. laiške, adresuotame LVLS CK, jis prašo atleisti jį iš CK bei LVLS frakcijos narių. Prašymas 1927 m. sausio 3 d. LVLS CK posėdyje buvo patenkintas¹³. Gruodžio 30 d. posėdyje Seimo vadovybė patenkino M. Sleževičiaus prašymą ir atleido jį laikinai, iki 1927 m. vasario 1 d.¹⁴, o vasario 25 d. – ir visam laikui iš darbo Seime. Stenogramose išspausdintame trumpame M. Sleževičiaus pareiškime pasitraukimo iš Seimo aplinkybės nebuvo nurodytos¹⁵. Pasak valstiečio liaudininko Kazio Škirpos, „gruodžio 17 d. smurtas staiga atkirto M. Sleževičių nuo bet kokios politinės veiklos, lyg jis būtų numarintas kaip politinis veikėjas. Žinoma, jo idėja nuo to, kad jis tapo išvestas iš rikiuotės, nemirė“¹⁶.

Peržiūrėjus LVLS archyvą ir spaudą, taip ir nepavyko surasti atsakymo, paaiškinančio M. Sleževičiaus veiksmus šiuo laikotarpiu. Tiesa, kai kurios detalės atsiskleidžia iš M. Sleževičiaus 1927 m. vasario 19 d. rašyto laiško JAV lietuvių veikėjui Anicetui B. Strimaičiui, jame pagrindinis dėmesys skiriamas liaudininkų vadovybės veiksmams perversmo metu. Apie save M. Sleževičius laiške nerašo, tik pamini, kad jis su žmona ilsisi, nes „žmona vis dar negali galutinai pasitaisyti po pakeltos sunkios širdies ligos“¹⁷. Išskyrus kelis sakinius (bene

¹² Remeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 215.

¹³ Stakeliūnaitė, D. Sleževičius Mykolas. *Lietuvos Respublikos Seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007, p. 473.

¹⁴ *Seimo stenogramos*: 3-iasis Seimas, 3-ioji sesija, 66-asis posėdis, 1926 m. gruodžio 30 d. Kaunas: Seimo kanceliarija, 1927, p. 42.

¹⁵ *Seimo stenogramos*: 3-iasis Seimas, 3-ioji sesija, 69-asis posėdis, 1927 m. vasario 25 d. Kaunas: Seimo kanceliarija, 1927, p. 1.

¹⁶ *Mykolas Sleževičius*: [straipsnių rinkinys]. Chicago, Ill.: Terra, 1954, p. 287.

¹⁷ M. Sleževičiaus laiškas JAV lietuvių veikėjui A. B. Strimaičiui 1927 m. vasario 19 d. *Lietuvos istorijos straipsnių ir dokumentų rinkinys*. Vilnius: Arlila, 1999, p. 561–563.

pirmą žinutę apie M. Sleževičių, jo dalyvavimą studentų varpininkų susirinkime, pavyko aptikti tik 1927 m. spalio 6 d. „Lietuvos žinių“ numeryje)¹⁸, taip ir lieka neaiški šio liaudininkų veikėjo tolesnė veikla LVLS iki pat 1929 m. pradžios. Nors spaudoje buvo pranešta, kad 1928 m. balandžio 1 d. LVLS Centro tarybos (CT) posėdyje M. Sleževičius kartu su J. Vileišiu buvo išrinkti CT pirmininko K. Griniaus vicepirmininkais, turinčiais sprendžiamąjį balsą CK¹⁹, turint omenyje, kad šios institucijos veiklos kurį laiką visai nebuvo ir partijos reikalais rūpinosi CK pirmininkas prof. Vladas Lašas ir sekretorius Jonas Strimaitis²⁰, galima kalbėti apie antraeilį M. Sleževičiaus vaidmenį partijoje aptariamam laikotarpiui.

Sprendžiant iš peržiūrėtos gausios dokumentinės medžiagos, M. Sleževičius į partijos veiklą vėl įsijungė po 1929 m. sausio mėn. įvykusio metinio valstiečių liaudininkų visuotinio atstovų suvažiavimo, kurio sušaukimas patiems liaudininkams buvo netikėtas²¹. Suvažiavime senieji liaudininkų vadai, pirmiausia M. Sleževičius, buvo reabilituoti partijos narių akivaizdoje. Kalbą pasakęs M. Sleževičius į pirmą vietą iškėlė demokratines vertybes („aš nematau kitos išeities, kaip vėl reikės demokratijai grįžti“), priminė liaudininkų vadovybės veiksmus gruodžio 17 d. ir dėl šių įvykių kaltino krikščionis demokratų: „Mes buvome tikri, kad „demokratinė“ katalikų grupė mūsų krašte nerizikuos, ir, bendrai, kad čia nesiras žmonių, kurie manytų perversmu paimti valdžią. Mes apsirikome ir mes čia suklydome. <...> Bet jau dabar vėlu gailėtis.“ Sprendžiant iš tolesnės M. Sleževičiaus kalbos, liaudininkų vadovybė savo veiksmuose perversmo metu neižvelgė nieko bloga: „Mes atidavėme valdžią, nenorėdami tautos kraujo pralieti. Gal mes padarėme negerai? Tegul sau kaip kas

¹⁸ Ikš. Akademinis gyvenimas. *Lietuvos žinios*. 1927, spalio 6, p. 3.

¹⁹ Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos Centro tarybos suvažiavimas. *Lietuvos žinios*. 1928, balandžio 2, p. 1.

²⁰ Pvz., LVLS CK pirmininko V. Lašo ir sekretoriaus J. Strimaičio prašymas Ministrui Pirmininkui 1928 m. vasario 4 d. *LCVA*. F. 923, ap. 1, b. 567, lap. 13–13ab.

²¹ Suvažiavimo nelaukiant (vedamasis). *Lietuvos žinios*. 1928, sausio 10, p. 1.

nori taip mano. Tai įvertins ateitis. Bet mūsų įsitikinimais tuomet kitaip ir pasielgti nebuvo galima.²²

Suvažiavimo dalyviai papildomų klausimų M. Sleževičiui neturėjo ir po ilgos pertraukos jį išrinko į naują Centro komitetą, kaip, beje, ir kitus vadus, stovėjusius partijos priešakyje prieš 1926 m. gruodžio perversmą. Pavyzdžiui, CK pirmininku buvo išrinktas Jonas Vileišis, tuometinis Kauno miesto burmistras, kuris, praėjus kelioms dienoms nuo gruodžio 17 d. įvykių, palankiai atsiliepė apie valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų sudarytos koalicijos nuvertimą²³. Suvažiavimo dalyviai, net ir žinodami apie pasyvią praėjusių dvejų metų CK veiklą, vėl išreiškė pasitikėjimą senaisiais partijos vadais²⁴. Tai reiškė, kad dauguma partijos narių pateisino senųjų vadų veiksmus perversmo metu ir norėjo, kad būtų lyderiai ir toliau vadovautų partijai. Suvažiavimo dalyvių pareikšta valia sugrąžino buvusius liaudininkų lyderius į partijos vadovybę, o kartu ir į politiką. Parodytas pasitikėjimas atvėrė naujas galimybes veikti ir tarsi padėjo galutinį tašką kaskart iškildavusioms abejonėms dėl vadovybės veiksmų perversmo metu ir iškart po jo. M. Sleževičiaus sugrįžimui į valstiečių liaudininkų vadovybę (1931 m. pradžioje jis išrinktas LVLS CK pirmininku²⁵) greičiausiai įtakos turėjo tai, kad dėl autoritarizmo įsigalėjimo nebuvo normalių partijos centro santykių su partijos skyriais, be to, jos gyvenime nedalyvavo provincijos atstovai²⁶, ir vis dar buvo stiprus senųjų liaudininkų (ypač Kazio Griniaus) vadų autoritetas. Be to,

²² Visuotinis, L. Valstiečių liaudininkų s-gos kuopų atstovų suvažiavimas. *Lietuvos žinios*. 1929, sausio 16, p. 2.

²³ Plačiau: Stakeliūnaitė, D. Valstiečiai liaudininkai Lietuvos Respublikos vidaus politikoje 1918 m. pabaigoje–1926 m.: parlamentinė veikla: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Kaunas, 2000. *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Rankraščių skyrius (LNB RS)*. F. 132-1469, lap. 212.

²⁴ Visuotinis, L. Valstiečių liaudininkų s-gos kuopų atstovų suvažiavimas. *Lietuvos žinios*. 1929, sausio 17, p. 2.

²⁵ Valstiečių liaud. part. Centro komiteto narių sąrašas, išrinktas 1931 m. spalio 18 d. Kauno m. ir ap. viršininko įstaigos daviniai. *LCVA*. F. 378, ap. 3, b. 1036. lap. 2.

²⁶ Kriminalinės policijos direktorius. Politinės partijos Lietuvoje. *LCVA*. F. 923, ap. 1, b. 504, lap. 186–200.

spauda, pagrindinė veiklos tribūna, – irgi buvo senosios vadovybės rąkose. Visa tai ir lėmė, kad M. Sleževičius, nepaisant 4-ajame dešimtmetyje susidariusios stiprios opozicijos, iki savo mirties (1939 m. lapkričio mėn.) išliko valstiečių liaudininkų partijos pirmininku.

Autoritarinės valdžios kritikas

Dar 1926 m. pabaigoje po valstybės perversmo Lietuvoje pradėjo formotis nedemokratinis valdymas. Po kelių mėnesių tautininkai krikščionis demokratų išstūmė iš valdžios, t. y. norėdami sukelti valdžios krizę, krikščionys demokratai iš Vyriausybės atšaukė du savo ministrus. Tačiau krizės sukelti nepavyko, valdžią į savo rankas perėmė tautininkai, tiksliau Prezidentas A. Smetona ir jo bičiulis Augustinas Voldemaras, kaip ir 1918 m. pabaigoje, vadovavęs Ministrų kabinetui ir Užsienio reikalų ministerijai (kilus nesutarimams dėl valdžios Prezidentas A. Smetona 1929 m. rudenį A. Voldemarą pašalino iš užimamų pareigų). Autoritarizmo metais valdžia, siekdama apsisaugoti nuo galimos opozicijos kritikos, dar labiau sugriežtino spaudos cenzūrą. Spaudos „globa“ rūpinosi apskričių komendantai, Vidaus reikalų ministerija ir politinės policijos spaudos skyriai. Buvo cenzūruojamos radijo laidos, kino filmai ir kt. Tuo pačiu metu vyko opozicinių partijų narių persekiojimas, dėl kurio opozicijos veikla buvo stipriai suvaržyta. Antai 1933 m. lapkričio 6 d. valstiečių liaudininkų Centro komiteto pirmininkas M. Sleževičius Kauno apygardos kriminalinės policijos viršininkui pranešė, kad LVLS nariai nei iš Kauno į provinciją, nei iš provincijos į Kauną 1930, 1931, 1932 ir 1933 m. jokių ekskursijų nerengė²⁷. O svarbiausia, valdžioje įsitvirtinę tautininkai, visiškai ignoruodami valstybės teisinę sistemą bei opozicijos reikalavimus, Konstitucijoje nustatytu laiku naujo Seimo, Prezidento paleisto 1927 m. balandžio mėn., rinkimų taip ir nepaskelbė. Tokiomis aplinkybėmis M. Sleževičius ir jo vadovaujami valstiečiai liaudininkai, į pirmą

²⁷ LVLS CK pirmininko M. Sleževičiaus raštas Kauno apygardos kriminalinės policijos viršininkui 1933 m. lapkričio 8 d. *LMAVB RS*. F. 199-252, lap. 10.

vietą keldami demokratines vertybes, idealu laikė Steigiamąjį Seimą ir jo nuveiktus darbus. Todėl po perversmo į valdžią atėjusių tautininkų siekį pakeisti demokratinę dar Steigiamojo Seimo 1922 m. priimtą Lietuvos Konstituciją jie laikė „bergždžiu ir žalingu sumanymu“. Laikytasi nuostatos, kad „normališkomis sąlygomis visas Konstitucijos keitimas taip pat turi būti padarytas to pačio Seimo“, nes „Respublikos Konstitucija nėra vienos kurios politinės grupės, bet visos tautos kolektyvinio proto padaras“, „tik visai tautai, arba bent žymiai jos daugumai pasisakius už Konstitucijos keitimą, toks keitimas gali būti laikomas pribrendusiu“. O tokių pribrendimo sąlygų 1927 m. pradžioje liaudininkai nematė, nes manė, kad kraštas yra ištroškęs ramybės, o „sunkus ekonominis krizis verčia susirūpinti kuriamojo darbo sąlygų pagerinimu“²⁸. Be to, liaudininkams buvo kategoriškai nepriimtinas Konstitucijos keitimo sumanytojų siūlomas Respublikos Prezidento institucijos galių išplėtimas. Tai jie aiškino kaip liaudies teisių siaurinimą, „mūsų valstybei visiškai netinkančiu“, „siūloma gi ministerių atsakomybė prieš prezidentą yra visiškai parlamentarizmo neigimas“²⁹. Kalbėdamas LVLS visuotiniame atstovų metiniame suvažiavime 1929 m. sausio mėn. M. Sleževičius pareiškė: „Kova eina, ji eis iki Seimas bus sušauktas.“³⁰ Panašiai samprotauta ir vėlesniu laikotarpiu. Valstiečių liaudininkų Centro komiteto pirmininko teigimu, „visa valstybės valdžia turi priklausyti visiems gyventojams, kurie per savo rinktus organus – Seimą ir vietos savivaldybes – turi tvarkyti visus valstybės ir vietos reikalus“. Ši dėsnį liaudininkams jis įvardijo „politine abėcėle, kurios, rodos, kartoti nereikėtų“. M. Sleževičius pažymėjo, kad dabar gyvename ypatingais laikais, kad paprasčiausią abėcėlę nuolat tenka kartoti. Be to, jis ragino valstiečius liaudininkus pirmiausia „nepamesti galvos ir išlaikyti partijos tokią taktiką pagrindinę liniją, kuri mūsų tautai grąžintų tą parlamentinės demokratijos tvarką, kuriai esant

²⁸ Bergždžias ir žalingas sumanymas (vedamasis). *Lietuvos žinios*. 1927, sausio 12, p. 1.

²⁹ Tautininkų suvažiavimas (vedamasis). *Lietuvos žinios*. 1927, sausio 20, p. 1; Apie „prezidentinę sistemą“. *Lietuvos žinios*. 1927, spalio 24, p. 1–2.

³⁰ LVLS 1929 m. sausio 13 d. suvažiavimo protokolas. *LMAB RS*. F. 199-45, lap. 6.

visi mūsų valstybės gyventojai patys galėtų per savo pastatytus atitinkamus organus **valdyti ir tvarkyti visus savo krašto reikalus**. <...> Valstiečiai liaudininkai nesurado ir negali šiandieną surasti kokią nors geresnę ir tobulesnę valstybės valdymosi formą už parlamentinę demokratiją. <...> Tvarkos ir piliečių ramybės žvilgsniu, parlamentinės demokratijos valstybės toli praneša visas diktatorines ar pusiau diktatorines valstybes. <...> visi parlamentinės demokratijos trūkumai yra tik mažas krislelis tos žalos, kurią daro tautai įvairiausios diktatūros, kurios slopina tautos iniciatyvą“. M. Sleževičiaus supratimu, jo vadovaujama partija pasirinktu keliu eis ir jokio kompromiso nedarys: „*Valstiečiai liaudininkai, ar kam patinka ar nepatinka, kartojo, kartoja ir kartos, kaip reikalavo, taip ir reikalauja ir nesiliaus reikalauti, kad kuo greičiausiai būtų sušauktas Seimas, kuris būtų išrinktas visuotiniu, lygiu, teisiu, slaptu, betarpiu balsavimu esant proporcingai rinkimų sistemai. Kad Lietuvos valstybės gyventojai, kaip savo krašto suverenai patys lemtų dabarties ir ateities gyvenimą*“³¹ (orig. išskirta – M. T. pastaba). 1933 m. priimta valstiečių liaudininkų programa ir statutas skelbė: „Aukščiausioji Lietuvos Respublikos valdžia priklauso vienam Seimui, kuris yra renkamas proporcingąja sistema lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu visų pilnateisių ir pilnamečių Lietuvos Respublikos piliečių be lyties, tautos ir tautybės skirtumo. Pilnamečiu skaitomas asmuo, kuriam yra suėję 20 metų. Tik Seimas gali leisti privalomus įstatymus.“³² Demokratinio Seimo sušaukimo idėja pabrėžta ir 1933 m. kovo 5 d. LVLS kuopų atstovų suvažiavimo priimtoje rezoliucijoje „Seimo sušaukimo reikalu“³³. Analogiškos pozicijos laikytasi paskutiniame 1935 m. vasarą įvykusiame metiniame partijos atstovų suvažiavime. M. Sleževičiaus teigimu, „liaudininkai buvo ir bus už Seimą, už

³¹ Sleževičius, M. Valstiečių liaudininkų taktikos klausimu. *Varpas*. 1932, Nr. 4, p. 262–263.

³² Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos programa ir statutas [1933]. Eidintas, A. *Kazys Grinius*. Vilnius: Mintis, 1993, p. 138.

³³ LVLS kuopų atstovų suvažiavimo, įvykusio 1933 m. kovo 5 d., rezoliucijos. *LMAB RS. F. 199-58*, lap. 7.

tautos atstovybę ir jie nepasitrauks nuo šio reikalavimo³⁴. Kurį laiką šie M. Sleževičiaus ir jo vadovaujamos partijos raginimai paskelbti Seimo rinkimus buvo tarsi šauksmas tyruose. Antai valdžia opozicijai 1931 m. uždraudė rengti demokratiškai išrinkto Steigiamojo Seimo 11-ųjų metinių minėjimą (žr. *1 priedą*).

Padėtis pasikeitė tik 4-ojo dešimtmečio viduryje, tebesitęsiant ūkininkų neramumams Suvalkijoje, jos gyventojams ir opozicinėms partijoms vis aktyviau keliant naujo Seimo rinkimo idėją, apie ją nuo 1936 m. pradžios vis dažniau pradėjo kalbėti valdžios atstovai ir ofici-ozinė spauda³⁵. Vis dėlto, nors tais metais autoritarinė valdžia ir ryžosi paskelbti Seimo rinkimus, naujoji Tautos atstovybė neturėjo būti panaši į ankstesnius Lietuvos parlamentus. Pagal Prezidento paskelbtą Seimo rinkimų įstatymą³⁶ balsavimo teisę turėjo sulaukę 24, o į Seimą galėjo būti renkami ne jaunesni kaip 30 metų Lietuvos piliečiai. Kiekvienoms penkioms dešimtims tūkstančių šalies gyventojų turėjo būti renkamas vienas tautos atstovas. Kandidatai į tautos atstovus buvo siūlomi pagal apskritis, o renkami apygardose (jų buvo 8) ir kiekvienai priklausė po tris apskritis³⁷. Kandidatus siūlė apskričių tarybos (Kaune – miesto taryba). Tai reiškė, kad kandidatų į Seimą negalėjo kelti visuomeninės organizacijos ir piliečių grupės, kaip tai buvo daroma demokratiniu šalies raidos laikotarpiu. Kandidatų kėlimo monopolis buvo atiduotas savivaldybės visiškai kontroliavusiems tautininkams. Tokia tvarka užkirto galimybę opozicijos atstovams dalyvauti Seimo rikimuose. Jos atstovams taip pat nebuvo leista dalyvauti rinkimų komisijose ir kontro-

³⁴ Vieninga dvasia ir ištikimybė demokratijos principams: Valstiečių liaudininkų sąjungos suvažiavimas. *Lietuvos žinios*. 1935, liepos 4, p. 2.

³⁵ Išsamiau apie atmosferą šalyje ir valdžios poziciją prieš IV Seimo rinkimus žr.: Truska, L. IV Seimas (1936–1940). *Lietuvos Respublikos Seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, p. 579–582.

³⁶ Seimo rinkimų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1936, Nr. 533, eilės Nr. 3704.

³⁷ Seimo rinkimų įstatymo priedas: rinkimų apygardos. *Valstybės žinios*. 1936, Nr. 533, eilės Nr. 3705.

liuoti rinkimų eigą. Be to, siekiant, kad daugiau rinkėjų ateitų balsuoti, į atėjusių balsuoti rinkėjų pasus buvo dedamas spaudas „Balsavo 1936 VI 9–10“³⁸. Beje, panašiai elgsis sovietų valdžia, 1940 m. liepos mėnesį organizuodama antidemokratinis Liaudies seimo rinkimus. Todėl 1936 m. vasarą vykę rinkimai nebuvo demokratiniai, kaip ir išrinktas IV Seimas, kuris dar buvo vadinamas „smetoniniu Seimu“. Jo narių daugumą sudarė tautininkai ar valdžiai lojalūs asmenys. Nė vienas iš jų nebuvo dirbęs Steigiamajame ar demokratinuose I, II Seimuose. Tik Izidorius Aleksa³⁹ anksčiau trumpai dirbo III Seime. Nieko stebėtino, kad dėl menkos galios ir opozicijos atstovų nebuvimo „smetoninis Seimas“ visuomenėje nebuvo populiarus.

M. Sleževičius, būdamas demokratiškos pažiūros⁴⁰, pirmiausia savo artimųjų aplinkoje, pagal galimybes spaudoje, nelegaliuose partijos narių susirinkimuose⁴¹, nuolat kritiškai vertino A. Smetonos demokratiškus laisvių suvaržymą, nedemokratišką rinkimų tvarką, cenzūrą, kitus valdžios suvaržymus, kurie iš daugumos gyventojų atėmė galimybę dalyvauti šalies politiniuose įvykiuose. Atskiro dėmesio verta 1939 m. gegužės 21 d. Kaune, Ateitininkų namuose, studentų „Varpo“ draugijos iniciatyva įvykusi kolektyvinė paskaita apie susidariusią padėtį Lietuvoje. Kalbė-

³⁸ Išsamiau apie Seimo rinkimų raidą žr.: Truska, L. IV Seimas (1936–1940). *Lietuvos Respublikos Seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*. Vilnius, 2009, p. 582–588; Blažytė-Baužienė, D., Tamošaitis, M., Truska, L. *Lietuvos Seimo istorija. XX–XXI a. pradžia*. Vilnius, 2009, p. 184–190.

³⁹ Truska, L. IV Seimas (1936–1940). *Lietuvos Respublikos Seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*. Vilnius, 2009, p. 615–617.

⁴⁰ Demokratinės vertybės būdavo nuolatos pabrėžiamos valstiečių liaudininkų partijos programiniuose dokumentuose, kuriuos kuriant išskirtinis vaidmuo teko M. Sleževičiui (pvz.: Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos pirmininkas M. Sleževičius, sekretorius V. Oškinis. Lietuvos valstiečių liaudininkų ideologijos pagrindiniai dėsniai. *Lietuvos žinios*. 1934, kovo 8, p. 2).

⁴¹ V. R. M. Kriminalinės policijos valdybos kvota Nr. 252 apie Valst. liaud. sąj. Centro komitetą ir jo pirmin. M. Sleževičių padarius nelegalų susirinkimą. *LCVA*. F. 378, ap. 3, b. 1036.

tojais buvo pakviesti M. Sleževičius, socialdemokratas Steponas Kairys ir krikščionių demokratų jaunosios kartos atstovas Pranas Dielininkaitis. Aptardamas Lietuvos saugumo klausimą, S. Kairys į pirmąją vietą kėlė žmonių laisvę: „Reikia sąlygų būti laisvais, surasti vienas kitą, atgauti visuomeninę sąmonę, kad galėtume ginti savo reikalus ir savo krašto reikalus. <...> Vyriausybės [turėta omenyje nauja generolo Jono Černiaus vyriausybė, kurioje valstiečiai liaudininkai ir krikščionys demokratai turėjo po du savo atstovus – *M. T. pastaba*] pasikeitimas viso krašto sutiktas su džiaugsmu. Kodėl? Laukta laisvės. Tas noras – pagrindinis dalykas, krašte sukėlęs gerų vilčių. Ir išsišokimų nepastebėta, kas rodo, jog mūsų piliečiai politiškai yra jau subrendę.“⁴² Kaip papildomai nurodė Valstybės saugumo departamento agentas, kalbėtojas pažymėjo, kad Lietuva gali būti stipri ir turėti kaimynų pasitikėjimą tik pakeitusi vidaus politiką. „Ligi šiol lietuvių tautos vadai savo tautą laikė avimis ir visur esą buvo galima jausti avių psichiką – visi stengėsi gelbėti tik savo galvas, o kaip su užpakaliu, tai nesvarbu.“⁴³ P. Dielininkaitis nurodė, jog liaudininkai ir krikščionys demokratai nori Lietuvoje sukurti tokią valdžią, kad įvairių srovių žmonės būtų lygūs, kad visi būtų įtraukti į kūrybos ir kūrybinės kritikos darbą. Kilus pavojui ne vieni vadai prisiima atsakomybę, bet visa tauta, todėl visa tauta turi būti auklėjama laisvės dvasia⁴⁴. P. Dielininkaičio teigimu, „jeigu sakoma tautinė vienybė, tai toji vienybė turi būti tikra. Dabar visa tauta pageidauja, kad pasukus vienybės linkme – ta kryptimi būtų ir einama toliau. <...> Jei kovosime dėl savo krašto laisvės, būsim sąmoningi, tai galime tikėtis šviesesnės ateities“. M. Sleževičius akcentavo ne tik valstiečių liaudininkų ir krikdėmų susitarimą, bet visos tautos, visų jos gyventojų sutarimą: „Vienybė turi būti gyva, sudaryta sąmoningų, galvojančių žmonių, turinčių idėjas. <...> Niekas nenori, kad tie, kurie dar

⁴² Lietuvos būklė kitų tautų tarpe. *Lietuvos žinios*. 1939, gegužės 22, p. 7.

⁴³ 1939 m. gegužės 22 d. agento „Gruodis“ agentūrinis pranešimas. *LCVA*. F. 378, ap. 10, b. 96, lap. 470.

⁴⁴ *Ten pat*.

veikia, išsižadėtų savo ideologijos, ne, turėkite. Bet tie, kurie visą laiką buvo už partijas – partijų atsisako, tai reiktų tik džiaugtis ir kitiems tuo pasėkti, bet... Į vyriausybę įėjo mums politiškai artimi žmonės, generolai, tai susidarė gražus junginys ir norima, kad vienybės linkme būtų einama toliau. <...> Visuomenė [kartu su kariuomene – *M. T. pastaba*] irgi turi stovėti nepriklausomybės sargyboje ir priešintis defetistams, sėjantiems nepasitikėjimą savimi. Kartu visuomenė norėtų turėti savo tikrus atstovus valstybės viešose institucijose, pav., savivaldybėse ir kt. Mes norim laisvoj Lietuvoj laisvų piliečių. Dabar visas pasaulis pilnas neapykantos nuodų, kurie veržiasi į mūsų tarpą. Neapykantą turim pašalinti iš savo tarpo ir sueiti į tikrą vienybę⁴⁵. Valstybės saugumo policijos Kauno apygardos viršininkui adresuotame raporte pažymėta, kad M. Sleževičius savo kalboje nurodė, jog tautai reikia pačiai išsirinkti tautos vadą, Seimą, savivaldybes, esą tuomet būtų galima kalbėti apie tautos reiškiamą pasitikėjimą. Raporto autorius pabaigoje daro išvadą, kad Seimo rinkimų reikalavimas ir siekis, kad kalbėtojas nulenkų galvą prieš išrinktą vadą, yra „išsišokimai“, nesuderinti su esama santvarka. „Apskritai šis susirinkimas labai priminė seimo laikų Lietuvoje buvusius politinius mitingus.“⁴⁶ Nepaisant pareikštos kritikos, Prezidentas A. Smetona toliau neketino daryti nuolaidų opozicijai ir tokiu būdu neišsipildė M. Sleževičiaus 1939 m. spaudoje puoselėta mintis, kad visi be išimčių užmirštų savo smulkius partinius reikalavimus ir vienytųsi dėl tokių dalykų, kurie yra bendri visam kraštui – „išlaikymą Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės“⁴⁷. Tikrovėje iki Sovietų Sąjungos okupacijos pradžios valdžią savo rankose laikė Prezidentas A. Smetona, kuris ir buvo pagrindinis autoritarinės valdžios architektas.

⁴⁵ Lietuvos būklė kitų tautų tarpe. *Lietuvos žinios*. 1939, gegužės 23, p. 5.

⁴⁶ Raportas ponui VSP Kauno apygardos viršininkui 1939 m. gegužės 22 d. *LCVA*. F. 378, ap. 10, b. 96, lap. 476.

⁴⁷ Mykolas Sleževičius – naujas gyvenimas naujose sąlygose. *Lietuvos žinios*. 1939, balandžio 25, p. 7.

Išvados

1. 1926 m. pabaigoje dėl karininkų įvykdyto valstybės perversmo priverstinai netekus valdžios, Mykolo Sleževičiaus politinei veiklai ir jo, kaip valstiečių liaudininkų lyderio, autoritetui buvo suduotas didelis smūgis, po kurio jis net keleriems metams pasitraukė iš politinės arenos. Tai, kad 4-ojo dešimtmečio pradžioje jis sugebėjo vėl įsitvirtinti Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos Centro komiteto pirmininko kėdėje ir iki mirties (1939) išlikti šios politinės partijos lyderiu, leidžia kalbėti apie M. Sleževičiaus asmenybės charizmą ir jo skelbiamų idėjų populiarumą pirmiausia tarp savo partiečių.

2. Autoritarinės valdžios nuolatinė kritika, siūlymai iš pagrindų reformuoti šalies valdymą į pirmą vietą iškeliant visos tautos demokratiškai išrinktą Seimą, leidžia kalbėti apie Mykolo Sleževičiaus poperversminiu laikotarpiu ideologinių pažiūrų nuoseklumą ir pastovumą, deklaruotą dar iki 1926 m.

1 priedas

Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos Centro komiteto aplinkraš- tis savo partijos nariams dėl Steigiamojo Seimo 11 metų paminėjimo

Lietuvos Valstiečių Liaudininkų Sąjungos kuopoms ir veikėjams.

A p l i n k r a š t i s.

Š. m. gegužės mėn. 15 d. suėjo 11 metų nuo to laiko, kada buvo sušauktas Lietuvos Steigiamasis Seimas.

Demokratiškosios grupės, norėdamos pagerbti tą didelę lietuvių tautos šventę ruošėsi paminėti bent paskaitomis. Deja, administracija neleido ir to padaryti: nedavė leidimo.

Ji neleido paminėti to kiekvienam lietuviui taip brangaus istorinio fakto kurio jau niekas nepajėgs iš Lietuvos istorijos lapų išbraukti.

Tą iškilmingą dieną visa lietuvių tauta per savo išrinktus atstovus visam pasauliui paskelbė: „mes norime būti laisvi ir patys tvarkytis“. Tai buvo vieningas ir galingas visų noras, ir jis išsipildė!

Steigiamajam Seimui susirinkus visi be tikybos ir pažiūrų skirtumo džiaugėsi susilaukę savo gimtojo krašto tikro šeiminko. Džiaugėsi ir tie, kas šiandien Seimą taip niekina, nors gal sieloje ir bijo jo...

Štai p. Smetonos / tuo metu buv. P. Respublikos Prezidento / žodžiai jo pasakyti sveikinant susirinkusį Steigiamąjį Seimą: „Ši diena yra visų prakilniausia: susilaukėm šios valandos, kad tautos valia, buvusi ilgus amžius prislėgta, suvaržyta, vėl iškilo aikštėn ir susiejo į stiprų aiškų vienetą.

Vilniaus Seimas 1905 m. garsingai viešai pareiškė, jog niekam kitam neseka Liaudies ir lietuvių tautos vardu kalbėti ir bet kas daryti, kaip tik pačiai tautai, pačiai krašto visuomenei“.

Bet vėliau tie kas taip gražiai tada kalbėjo pralaimėję visuose rinkimuose, ėmė neigti pačią Seimo idėją ir mindžioti tautos valią.

Šiandien patys lietuviai okupavo tautą ir atėmė iš jos numylėtą laisvę, kurios ji buvo taip ištroškusi.

Okupantai kumščio politiką varydami, veda mūsų kraštą prie to, prie ko privedė Rusijos, Ispanijos ir kiti carai bei diktatoriai.

Faktai rodo, kad ten, kame yra parlamentinė tvarka /seimai/, kur visa tauta dalyvauja savo krašto valdyme, įvairios revoliucijos ir valstybių perversmai praeina daug švelnesnėse formose, jos reikalauja mažiau kruvinių aukų, mažiau moralių ir materialių nuostolių.

Ten, kur yra parlamentas įvairios politinės grupės tarp savęs konkuruodamos, dirba didelį kraštui naudingą kultūrinį darbą. Tų grupių atstovai palaiko artimus ryšius su savo rinkėjais, nuolatos su jais suseidami, darydami jiems pranešimus, paskaitas ir t.t.

Parlamentariniuos kraštuos kiekvienas pilietis jaučiasi lygus su kitais; jis žino, kad valstybė yra jam ir jis ir jis yra valstybei, kad įstatymai yra visiems vienodai taikomi: ar piliečiai bus nagrinėti, ar cilindruoti, jis žino, kad be teismo niekas jo nenubaus, neištrems ir t.t.

Kitaip yra karalių ir diktatorių valdomose valstybėse. Ten savivaliauja valdininkai, niekindami piliečių teises, tauta atstumta nuo krašto valdymo ir gyvena tik pagal valdžios malonės įstatymus. Pavaldiniai ne piliečiai dažnai neteisingai baudžiami užsidarė savyje ugdo neapykantą ir kerštą savo niekintojams. O kai pritrūksta jiems kantrybės, mes matome, koks įvyksta skaudus kerštas.

Todėl nestebėtina, kad mūsų demokratiškosios grupės yra labai susirūpinusios mūsų valstybės nenormalia padėtimi, ir jau daug kartų memorandumais ir rezoliucijomis kreipė vyriausybės dėmesį į daromus žalingus veiksmus tautai, tiek čia Lietuvoje, tiek ir užsienio politikoj.

Liaudininkai nekartą tai priminė dabartinei vyriausybei, pabrėždami, kad nesiskaitydamas su žmonių įsitikinimais, baudimas už norą įgyvendinti savo idėją, nesiskaitymas su daugumos piliečių nuomone – yra žalingas ir kraštui pavojingas darbas, pavojingas dargi ir pačiai vyriausybei, kuri daugumą gyventojų atstūmė nuo valstybės kūrybinio darbo.

Nežiūrint, kad mūsų oficiozas rašo būk užsienio politikoj pas mus viskas tvarkoje, vis tik Tautų Sąjungoje vėl pralaimėta. Nusileista višiemis vokiečių reikalavimams be jokio protesto iš mūsų delegacijos. Galima laukti, kad vieną kartą vokiečiams pareikalavus jiems Klaipėdą grąžinti, turbūt ir tada mūsų delegacija neprotestuodama nusileis, kaip dabar sutiko atiduoti svetimų valstybių ekspertams tvarkyti mūsų finansus. Tai negirdėtas dalykas, kad suverenė valstybė leistų kištis svetimiams ekspertams į savo finansinius reikalus, daryti kontrolę muitų, akcijų ir monopolijų, kad patenkinti reikalavimus svetimoms valstybės / Vokietijos/. Tai yra skaudus viso mūsų tautos užgavimas. Tokiu būdu toliau tvarkant mūsų užsienių politiką galime susilaukti visiško Klaipėdos krašto nuo mūsų atplėšimo.

Kad mūsų visuomenė turi savo principinius nusistatymus – parodė tas faktas, kad didžiausios Lietuvos politinės partijos, kurioms tikrai rūpi valstybės reikalai atsisakė dalyvauti neseniai paskelbtuose mies-

to savivaldybės rinkimuose, parodydamos tuo, kad joms daugiau rūpi bendri piliečių interesai ir teisingumas, negu savo partijos laimėjimai. Tiesa, oficiozas skelbia, kad partijos atsisakė nuo rinkimų dėl savo bankroto, bet jie patys gerai žino, kad skelbia netiesą.

Šis visų partijų vieningumas /išskyrus tautininkus ir kitus karjeristus/ džiugina kiekvieną demokratą, nes tai yra laidas, kad tuo keliu eidami netrukus vėl sulauksime tos valandos, kada visa tauta galingai sušuks: „mes esame laisvi ir patys galite tvarkytis“.

Iš dabartinės klampinės kraštą gali išvesti tik visų valstybės piliečių įgaliotas šeimininkas – S e i m a s.

Ši idėja mums demokratams yra brangi ir siektina. Kiekviena paštanga gražinti parlamentinę tvarką yra kraštui naudinga ir būtina.

Steigiamojo Seimo paminėjimas yra parlamentinės idėjos ugdytas, todėl akyvaizdoje to, kad vyriausybė neleido minėti šios Tautos šventės, kviečiame mūsų vienminčius protestuoti, taipogi protestuoti ir dėl netikusių ir nedemokratiščių rinkimų į miesto savivaldybes; reikalaujame nuėmimo karo stovio ir greito sušaukimo S e i m o!...

Draugiškai sveikiname
Vals. Liaudin. Sąjungos Centro Komitetas.

LVLS CK LVLS kuopoms ir veikėjams aplinkraštis (datos nėra, tačiau iš turinio konteksto aišku, kad tai 1931 m. – *M. T. pastaba*). *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*. F. 199-261, lap. 56–58.

“THE FIGHT GOES ON. AND IT WILL CONTINUE UNTIL SEIMAS WILL BE ELECTED”: MYKOLAS SLEŽEVIČIUS’ ATTITUDE TOWARDS AUTHORITARIAN REGIME, 1926–1940.

MINDAUGAS TAMOŠAITIS

Summary

Keywords: Mykolas Sleževičius; Peasant populists; Authoritarianism; Antanas Smetona; Democracy; Opposition Seimas; Constitution.

Mykolas Sleževičius is a prominent personality in the 20th Century Lithuanian political history. At the beginning of 20th Century he participated in the activities of Lithuanian Democratic Party. He was one of the first politicians who raised the idea of independent Lithuania during the WWI in Russia's Lithuanians Petrapilis Seimas. As a Prime minister he issued famous proclamation to Lithuanian people urging them to join the newly formed Lithuanian army and to involve into war of independence. Several times he headed Lithuanian government during the first years of Lithuania's independence. After the coup of 1926 he remained critic of authoritarian rule until his death in 1939.

M. Sleževičius actions during the authoritarian period are poorly researched in Lithuanian historiography. The aim of this article is to reveal his approach to the internal order of Lithuania, 1926–1940. The main tasks follow: to reveal his attitude and his personal situation during the first years after the coup. Secondly, to analyze his attitude towards the Lithuanian authoritarianism. Chronologically the article covers the fourteen years period in 1920-ies and 1930-ties. The beginning

of the article is linked with the coup in 1926. After these events ruling Peasant Populist Party, Social Democrats and political parties of national minorities were overthrown. The political power was concentrated in the hands of President Antanas Smetona. Final chronological boundaries cover the occupation of independent Lithuania, June 15, 1940.

Due to the limited scope of the article, it will not disclose Sleževičius approach to foreign policy and his attitude towards the authoritarian government's politics of national minorities.

The research showed that after the military coup in 1926 after what Sleževičius government was overthrown, he lost the power and authority among Peasant populists for few years. He withdrew from politics until the first years of 1930'ies. Since then he was reelected as the leader of Peasant populists till the death in 1939. The return to the party's leadership shows his personal abilities and character to be a leader.

Permanent critics of the authoritarian regime; proposals to implement fundamental reforms of a democratic nature shows Sleževičius consistent and democratic ideological views.

Įteikta 2014 m. lapkričio 10 d.